КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

УДК 78.01 (477.51)

Васюта Олег Павлович

МУЗИЧНЕ ЖИТТЯ ЧЕРНІГІВЩИНИ XVIII — XIX СТОЛІТЬ

(Загальні закономірності та регіональні особливості)

17.00.01 — теорія та історія культури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Київ — 1998

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському державному університеті культури і мистецтв, Міністерство культури і мистецтв України, м.Київ

Науковий керівник — доктор мистецтвознавства, професор **Лащенко Анатолій Петрович**, проректор з наукової роботи Національної музичної академії України ім. П.І.Чайковського.

Офіційні опоненти — доктор мистецтвознавства, професор **Рожок Володимир Іванович**, професор кафедри хорового диригування Національної музичної академії України ім.П.І.Чайковського, м.Київ;

— доктор філософських наук, професор **Афанасьєв Юрій Львович**, проректор з наукової роботи Київського державного університету культури і мистецтв, м.Київ.

Провідна установа — Державна консерваторія ім. А.В.Нежданової, м.Одеса, Міністерсво культури і мистецтв України, м.Київ.

Захист відбудеться "19" 03 1998 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.34.02 при Київському державному університеті культури і мистецтв за адресою: 252133, м.Київ, вул Щорса, 36.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського державного університету культури і мистецтв (252133, м.Київ, вул.Щорса, 36)

Автореферат розіслано "10" 02 1998 р.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Дослідження мистецьких надбань окремих регіонів обумовлено інтенсивним пошуком нових концептуальних засад відродження й розвитку української культури. Тому сьогодні помітної сили набирають краєзнавчі дослідження, аспекти вивчення особливостей національної спадщини, історії, освіти, мистецтва тощо. В цьому контексті виникає потреба наукового опрацювання культурного життя Чернігівщини у XVIII — XIX століттях і, зокрема, музичного просвітництва.

Зараз, коли музичне мистецтво адаптується до нових суспільних умов, коли науковці намагаються обгрунтувати нову постановку музичної справи в нашій країні, цінним орієнтиром на цьому шляху стає досвід. Зокрема, в даному дослідженні висвітлюються пошуки і підходи до проблем естетичного впливу музичного мистецтва на громадське життя, становлення специфічних форм музичної творчості у вигляді домашнього музикування та театрально-концертної діяльності, формування принципів музичного виховання і на їх основі задоволення музичного попиту слухача, що мало місце в нашій історії. Своєчасність дисертації полягає в тому, що її погляд на музичне життя спирається на національні, зокрема, регіональні, культурно-мистецькі традиції.

Головну увагу в роботі зосереджено на діяльності культурно-громадських установ та окремих особистостей — М.Маркевича, І.Лизогуба, Л.Глібова, О.Марковича, І.Рашевського, І.Гаврушкевича, С.Русової, М.Коцюбинського та інших. Саме їх зусилля найбільш повно виявляють процес еволюції музичного мистецтва в певному часі і надають йому характеру цілісної системи функціонування в суспільному середовищі. В свою чергу, результати розгляду музичної діяльності стають плідними у проекції не тільки на сучасність, а й на прогнозування шляхів подальшого розвитку музичної культури окремих регіонів і, в цілому, України.

Мета дослідження: історико-теоретичне осмислення та введення до наукового обігу маловідомих фактів історичного розвитку культурних процесів Чернігівщини; культурологічне розкриття особливостей музичної діяльності в регіоні протягом XVIII — XIX століть; виявлення факторів сприяння музичному просвітництву в зазначений період; в цілому вивчення механізмів взаємодії регіональних та загальних чинників музичної культури України.

Завдання дослідження:

— простежити особливості перетворень музичного життя Чернігівщини XVIII — XIX століть, визначити його головні етапи і характерні форми;

— висвітлити основні засади просвітницької роботи музичних осередків;

— визначити рівень і творчі можливості виконавських сил Чернігівщини в зазначений період;

— розкрити жанрові і стильові особливості музичного репертуару в галузях світського музикування і церковного піснеспіву;

— проаналізувати музично-просвітницьку діяльність громадських об'єднань регіону ("Товариство кохаючих рідну мову", Чернігівське і Ніжинське музично-драматичні товариства тощо);

— систематизувати музично-критичні матеріали другої половини XIX ст.;

— охарактеризувати специфічні риси музичного життя Чернігівщини в контексті загальноукраїнського культуротворчого процесу.

Хронологічні рамки дослідження не обмежуються лише XVIII— XIX ст. Це обумовлено задумом взаємопов'язати і співставити форми і методи, що існували в музичному середовищі попереднього історичного відрізку.

Стан наукової розробки проблеми. Існуючі дослідження накреслювали певну поетапність становлення музичного життя на Чернігівщині. Зокрема, К.Копержинський у своїх працях "Музичне життя на Чернігівщині в другій половині XVIII та на початку XIX століття" та "З історії театру на Чернігівщині (1750-1830 рр.)" прослідкував лінію розвитку музичного мистецтва означеного періоду, а саме, шкільної музичної освіти; музично-цехової форми існування; доборах музикантів до Придворної співацької капели; функціонування кріпацьких музичних оркестрів, капел та музичного театру. Саме він вперше схематизував музичні процеси, підкресливши характер, структуру і мету музичного розвитку. Ним також було запропоновано аналітичну проекцію, яка лягла в основу подальшої періодизації та висвітлення своєрідності музичної культури Чернігівщини у порівнянні з іншими регіонами України.

Окремі сторони історичного розвитку музичного життя Чернігівщини висвітлюються в наукових розвідках та публікаціях таких дослідників, як Ф.Ки[illegible]ченко, Е.Заханевич, Н.Яснопольський, П.Добровольський, Л.Глібов, Б.Грінченко, М.Коцюбинський, М.Лисенко, І.Рашевський, Н.Лагода, Д.Антонович, І.Крип'якевич, І.Огієнко, Ю.Келдиш, В.Барвинський, П.Єфименко, Ф.Ернст, Д.Щербаківський, К.Майбурова, Б.Фільц, М.Гордійчук та інші, але й ці автори трактували питання музичного

мистецтва в контексті інших установок, тому й їхні спостереження не мали суто культурологічного спрямування.

Проте організаційно-творчі проблеми музичного життя Чернігівщини у XVIII — XIX ст. досі є малодослідженими. Не були предметом спеціального вивчення організація цієї діяльності, особливості формування музичного репертуару, музично-естетична критика тощо.

Джерельною базою дисертаційного дослідження є неопубліковані та опубліковані архівні матеріали, рукописи, листи і спогади, матеріали Чернігівського історичного музею ім.В.Тарновського, меморіального музею-заповідника М.Коцюбинського в Чернігові, Державного архіву Чернігівської області. Значну частину складають матеріали, які публікувалися у офіційній газеті "Черниговские губернские ведомости", місцевому церковному виданні "Епархиальные известия", друкованому органі місцевого самоврядування "Земский сборник Черниговской губернии", історико-культурному часописі "Киевская старина" та інших.

Певну групу опрацьованих матеріалів уперше введено до наукового обігу. Серед них архівні та газетні джерела, які поділяються на такі групи: актовий матеріал, реєстраційний матеріал, документальні свідчення про діяльність "Товариства кохаючих рідну мову", Чернігівського музично-драматичного товариства, Чернігівського і Борзнянського церковно-співочих товариств, звіти про діяльність церковно-співочих педагогічних курсів, афіші, рекламні оголошення, фотодокументи, спогади, музична критика Чернігівського музично-драматичного товариства. Одними з найбільш ранніх за часом складання є архівні матеріали, які документально засвідчують акції по набору музикантів з Чернігово-Сіверської землі до придворних оркестрів, хорових капел тощо. Вони ж зберігають багатий фактаж по соціально-економічному, політичному, культурному життю Чернігівщини у досліджений нами період і дозволяють з'ясувати історичну сутність формування музичного середовища. Досить важливими є друковані матеріали, які докладно аналізують принципи музично-педагогічної практики кінця XIX ст. ("Отчеты Черниговского епархиального наблюдателя церковных школ протоиерея Федора Васютинского о краткосрочных педагогических певческих курсах для учителей и учительниц церковных школ Черниговской епархии").

Із реєстраційної групи документів певне значення мають статути Чернігівського музично-драматичного товариства, Чернігівського і Борзнянського церковно-співочих благодійних товариств. Новою

джерельною ділянкою дослідження стали друковані матеріали з організації домашнього музикування, особливо сімейних музичних вечорів на початку 50- х років XIX ст. Основою цього матеріалу є музичний репертуар та його художньо-естетичне спрямування. У проекції цих складових виникає можливість більш повно уявити художньо-організаційні засади музичного просвітництва в XVIII — XIX ст., усвідомити культурологічні підходи і фор..и концертно-виконавської діяльності, виділити виховні функції музичного мистецтва в системі суспільних відносин, підкреслити пріоритети музичного мистецтва щодо впливу його на громадське життя.

Не менш важливу групу матеріалів, частину яких вперше включено до наукового обігу, становлять музично-критичні розвідки чернігівських мистецтвознавців у другій половині XIX століття — Ф.Китченка, Н.Яснопольського, П.Добровольського, Б.Грінченка, які глибоко розкривають сутність історичних процесів цього періоду, дають уявлення про творчість виконавців, стан професійної музичної культури зокрема.

Наукова новизна дослідження полягає в обгрунтуванні, формуванні та впровадженні ряду положень культурологічного змісту, що мають значення як для музичної регіоніки, так і для характеристики широкого кола явищ музичної україністики в цілому. Пропоноване дослідження, зроблене на основі новітніх спостережень і достовірних фактів, підтверджених документами, дає більш узагальнюючу картину мистецького, зокрема музичного життя Чернігівщини. На основі системного підходу до аналізу головних тенденцій та специфічних особливостей формування музичного середовища регіону в дисертації вперше в українському музикознавстві зроблено спробу проаналізувати зв'яз к між початковими проявами самоорганізації музичної діяльності, умовами і формами її подальшого існування, утворення на цьому тлі своєрідних діючих структур на зразок: музичних цехів, Глухівської співацької школи, Чернігівського колегіуму, кріпацьких оркестрів, капел та музичного театру, домашнього музикування, громад музичного просвітництва. Результати такого підходу дають уявлення про організаційну діяльність музичних сил — специфіку форм і методів організації церковно-співацьких педагогічних курсів, особливості репертуарного спрямування, систему матеріального забезпечення музикантів, їх права і соціальне положення, пільги, форми підтримки і багато іншого, що мало місце в життєвій практиці наших попередників.

Практичне значення дисертації в тому, що її матеріали та висновки слугуватимуть формуванню дослідницького напряму при вивченні

особливостей функціонування музичного мистецтва в історико-регіональному вимірі. Робота може бути використана як посібник для курсу з історії української музики, при складанні навчальних і науково-методичних посібників, при написанні курсових робіт, формуванні програм семінарів при центрах підвищення кваліфікації працівників культури, у практиці галузевих відділів та органів управління, місцевої преси та історико-краєзнавчих товариств. Дослідження може бути корисним у розробці організаційних положень культурно-мистецької діяльності, художньої політики музично-виконавських установ регіонів, зокрема, репертуарного спрямування творчих колективів.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію обговорено на засіданні кафедри історії української музики Національної музичної академії України ім.. П.І.Чайковського, кафедри теорії та історії культури і естетики та художньої культури Київського Державного університету культури і мистецтв.

Головні положення дисертації викладено на наукових конференціях: "Культура України і слов'янський світ" (Київ, 1992), "Культурно-просвітницька діяльність в сучасних умовах" (Київ, 1994), "Українське кобзарство в музичному світі: традиції і сучасність" (Київ, 1997).

Структура роботи. Дисертація обсягом 180 с. складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури і джерел з 260 назв.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обгрунтовується актуальність дослідження, характеризується ступінь розробки даної теми, формулюються мета і завдання роботи, доводиться її новизна і практична значимість, вказується методологія дослідження, накреслюються можливі перспективи використання результатів дисертації.

У першому розділі "Становлення та розвиток культурно-мистецької діяльності", який складається з двох підрозділів, досліджено шляхи формування музичного побуту і музичної культури X — XVII століть як передумов утворення музичного середовища регіону, визначено головні етапи цього процесу.

У першому підрозділі: "Ранні прояви мистецької діяльності та форми існування музичного життя X — XIII століть" умовно кваліфіковано етап

становлення мистецької діяльності в регіоні. Археологічні пам'ятки музично-естетичного спрямування (Мезинський прадавній музичний комплекс з кісток мамонта, срібна з позолотою чаша з Чернігова тощо), засвідчують ранні прояви зародження музичної культури на території Чернігівщини. За часів входження Чернігово-Сіверської землі до складу Київської Русі музика займає помітне місце в повсякденному побуті населення. Вона також активно розвивається і в професійному напрямку паралельно з іншими видами художньої діяльності: архітектурою, письменством, народними ремеслами тощо. Основними формами музичного мистецтва цього часу були: усна народно-пісенна творчість, музикування при дворі, зокрема, у війську чернігівських князів, церковний спів. Запровадження християнства та культового обряду за зразками Візантії та Болгарії сприяли формуванню професійних засад музичного мистецтва і появі зразків церковних розспівів, які в ході історичного розвитку отримали назву "чернігівських". До цього часу також відноситься поява одного з перших літературних творів, який образно-тематичною сферою тісно пов'язаний з Чернігово-Сіверською землею — "Слово о полку Ігоревім".

У другому підрозділі першого розділу "Вплив Козацької доби на розгалуження культури регіону" вказується на те, що монголо-татарська навала зруйнувала древні устої Чернігівського князівства і загальмувала культурний розвиток регіону на декілька століть. Видатну роль у духовній консолідації населення Чернігівщини відіграла визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького та духовно-просвітницька діяльність Чернігівської єпархії на чолі з архієпископом Лазарем Барановичем. Засновані ним Новгород-Сіверська та Чернігівська друкарні, Чернігівський колегіум, хорова капела мали глибокий вплив на подальший культурно-мистецький розвиток Чернігівщини, що мало не лише регіональне, а й загальнодержавне значення.

У XVII ст. поглиблювалися культурно-мистецькі зв'язки Чернігівщини з країнами Західної Європи (Німеччиною, Польщею та ін.). Це знайшло свій прояв у подальшій професіоналізації музичної культури, музично-цеховій діяльності, збагаченні музичного репертуару. Попри несприятливі зовнішні і внутрішні умови розвитку культури, музичне мистецтво відігравало важливу роль в духовному житті населення регіону.

У другому розділі "Основні тенденції регіонального розвитку музичного життя в XVIII — першій половині XIX століття", який складається з двох підрозділів, аналізуються дві найбільш важливі, з нашої

точки зору, тенденції, які стали визначальними щодо шляхів розвитку музичної культури регіону в цілому.

Перша тенденція (перший підрозділ "Набори музикантів до Придворної співацької капели") пов'язана з помітним входженням представників музичної культури Чернігівщини в загальноросійський та світовий музичний простір. Першим цей своєрідний прорив до вершин загальноросійського визнання здійснив Марко Полторацький. Саме він став не лише кращим в Україні і Росії професіональним співаком XVIII ст., але й першим серед оперних співаків, хто міг на рівних змагатися з кращими солістами італійської опери, яка була загальновизнаним мистецьким еталоном того часу. Ставши директором Придворної співацької капели, він, по-перше, здійснив організаційні нововведення, які значно підвищили навчально виховний та творчий рівень капели; по-друге, М.Полторацький сприяв формуванню музичного професіоналізму, зокрема, вихідців з Чернігівщини М.Березовського та Д.Бортнянського, які здійснили фундаментальні перетворення в російській і українській музичній культурі. Творчість цих діячів глибоко вплинула на музичні процеси, зокрема, в галузі хорової та інструментальної музики, а також в цілому визначила шляхи подальшого розвитку вітчизняної культури.

Друга тенденція (другий підрозділ "Музичні колективи при панських маєтках на Чернігівщині") розвитку музичної культури на Чернігівщині пов'язана з її подальшої професіоналізацією, що знайшло підтвердження у діяльності музичних колективів при панських маєтках. Основу цих колективів складали селяни-кріпаки, які в масі своїй виявили високу музичну обдарованість, притаманну українському народу.

Необхідно відзначити, що в цей період на Чернігівщині значного поширення набув музичний репертуар західноєвропейських і російських композиторів. Зокрема, робота з музичними колективами західноєвропейських диригентів та виконавців (італійців, німців) сприяла виконанню музики В.Моцарта, А.Сальєрі, К.Вебера та інших. У цей час певного поширення набуває жанр комедійної опери вітчизняних та зарубіжних авторів: Є.Фоміна "Мельник", Ж.Бюлана "Збитенщик", В.Пашкевича "Несчастье от кареты", К.Кавоса "Козак-стихотворец", К.Кавоса і Ж.Бюлана "Крестьяне иль встреча незванных" А.Гретрі "Говорящая картина", Д.Мартіні "Редкая вещь", Л.Керубіні "Водовоз", В.Моцарта "Волшебная флейта" та інші. Помітний слід в історії українського балетного мистецтва також залишив Чернігівський музичний

театр Д.Ширая, який поряд з активною діяльністю у рідному місті, започаткував постійні балетні вистави у Києві. Набирала розвитку й оркестрова музика, яка розширювала рамки музично-педагогічного виховання музикантів-інструменталістів та збагачувала місцеву музичну практику досвідом загальновизнаних майстрів музичної культури Європи, таких , як Д.Віотті, Д.Ярнович, К.Липинський та багато інших.

Музичні колективи при панських маєтках Чернігівщини сприяли формуванню музичного професіоналізму в Україні і завдяки своїй художньо-творчій діяльності залишили помітний слід в історії музичної культури України і Росії.

Третій розділ "Подальша плюралізація форм музичного життя в другій половині XIX століття" складається з 4-х підрозділів.

У першому підрозділі "Сімейне музикування та концертно-виконавська діяльність" аналізується процес поступового виходу музичного мистецтва за межі домашнього музикування на концертну естраду, через що саме воно стає, як свідчать факти, важливою ознакою побуту (в першу чергу, міського населення початку другої половини XIX ст.).

Домашнє музикування розвивалося не стихійно, а на ґрунті виважених установок, в основу яких було покладено певні естетичні уявлення провідних діячів культури регіону — М.Маркевича, І.Лизогуба, І.Гаврушкевича, І.Рашевського та інших. Ці особливості, та й в цілому ряд інших чинників, сприяли тому, що мистецтво, зокрема музика, стає важливим чинником громадського життя. Отже, ця форма музикування багато в чому розкриває загальну картину домінуючих естетичних поглядів й уподобань Чернігівщини XIX століття.

Оскільки сімейне музикування стало важливим етапом на шляху до розвитку більш зрілих форм музичної діяльності, виникла необхідність аналізу його організаційно-творчих засад на Чернігівщині, зокрема підходів до формування художньо-естетичної спрямованості концертних програм. Поглиблене вивчення виконавського репертуару сімейного музикування дозволило нам з'ясувати творчий потенціал учасників культурно-мистецької діяльності, що в свою чергу сприяло більш повному висвітленню музичних уподобань тогочасного суспільства, а також розширило уявлення про шляхи музичних впливів на культурний розвиток регіону. У ході дослідження було зроблено висновок, що сімейно-побутове музикування, виявляючи внутрішню здатність до синтезу з іншими видами мистецтв,

зокрема, театральним, фактично віддзеркалювало увесь загал культурно-мистецької діяльності в обумовлений період.

Музичний репертуар, як усяке мистецьке явище, містить в собі певну інформацію, яка безпосередньо або побіжно надає можливості провести аналіз музичного буття в цілому, так і в його поодиноких проявах. Наприклад, дослідження репертуару в розрізі жанрово-тематичних ознак або аналіз особливостей функціонування музики в концертно-історичному середовищі розкриває не лише стан загальної музичної культури Чернігівщини в цей період, але й розвиток професіональної музичної освіти зокрема. Репертуар як джерело конкретних шляхів формування культурно-мистецького середовища регіону дозволив з'ясувати географію музичних впливів на окремі ділянки соціально-культурної структури суспільства. Мистецький репертуар яскраво характеризує професіональні риси місцевих творчих сил та більш точно визначає типологію виконавських колективів.

Об'ємне вивчення репертуарної спадщини дозволяє сформулювати її основні характеристики:

— різноманітність музичних творів за формою, тематикою та засобами музичної виразності;

— високий рівень охоплення музичного матеріалу з урахуванням різних ракурсів — національного, жанрово-тематичного, морально-виховного, художньо-якісного;

— врівноважене співвідношення у виконанні творів композиторів минулого і сучасників;

— поділ репертуару сімейних вечорів на дві групи: до першої увійшли твори західноєвропейських композиторів, до другої — твори російської і української музики. В результаті аналізу, описування й підсумовування репертуару сімейних музичних вечорів з'ясувалося, що слухацька аудиторія цього періоду ознайомилася з творчим надбанням різних національних композиторських шкіл Західної Європи і Росії. Це були твори Л.Бетховена, К.Вебера, Ф.Ліста, Ф.Шопена, Ф.Мендельсона, Д.Россіні, Г.Доніцетті, М.Глінки, Л.Гурильова, О.Варламова, М.Маркевича.

За жанрово-тематичними ознаками охарактеризовано концертно-виконавську діяльність. Окрему її групу склали різноманітні літературно-музичні вечори, які проводилися, як правило, з благодійницькою метою або присвячувалися важливим подіям культурного життя. Концертуючі виконавці цього періоду представлені іменами С.Шіффа, А.Рейзенауера, А.Контського, Ф. де Валуа, К.Бриндіса, А.Фострем. До цього часу також

відносяться перші гастролі українських виконавців, зокрема М.Лисенка, М.Листовничого. Докладно проаналізовано концерти камерно-інструментальної музики за участю місцевих музикантів С.Русової, І.Саца, Ф.Проценка, Є.Богословського та інших.

У другому підрозділі "Музична просвітницька діяльність громадських об'єднань культурно-мистецького спрямування" проаналізовано діяльність громадських об'єднань Чернігівщини XIX століття. Засновник "Товариства кохаючих рідну мову" Л.Глібов об'єднав навколо себе відомих діячів української культури: фольклориста і етнографа О.Марковича, історика О.Лазаревського, поета М.Вербицького та інших. У дисертації висвітлено творчі принципи, на яких базувалася діяльність товариства, репертуар театральних вистав, проаналізовано одну з кращих театральних постановок "Товариства кохаючих рідну мову" — п'єсу І.Котляревського "Наталка-Полтавка", музику до якої впорядкував О.Маркович. Здійснення цієї постановки стало важливим етапом у розвитку українського музично-драматичного театру другої половини XIX ст.

Наступний етап розвитку музичної та театральної культури Чернігівщини пов'язаний з діяльністю Чернігівського музично-драматичного товариства, яке мало в своєму складі симфонічний оркестр, хор, групу солістів-вокалістів та інструменталістів. Це створювало можливість для різноманітної культурно-мистецької діяльності.

Музично-драматичне товариство вперше на Чернігівщині розпочало здійснювати постановки оперних спектаклів як своїми творчими силами, так і на основі об'єднання із солістами російських оперних товариств під управлінням А.Серебрякова, Н.Шампан'єра й інших.

Оперну діяльність товариства спрямував композитор, головний диригент симфонічного оркестру О.Горелов, який залишив помітний слід в історії музичної культури України і Росії. Його зусиллями було здійснено постановки опер Д.Верді, М.Гуно, М.Глінки, О.Даргомижського, А.Рубінштейна. Чернігівське музично-драматичне товариство також вплинуло на музичне життя регіону і надало йому нового значення. Поряд з Чернігівським велику музичну та театрально-мистецьку роботу проводили Ніжинське, Новгород-Сіверське та Кролевецьке музично-драматичні товариства.

Третій підрозділ "Організація та діяльність педагогічних курсів церковного співу і церковно-співочих товариств" присвячено питанням організації педагогічних курсів церковного співу та діяльності церковно-

співочих товариств. Необхідність проведення педагогічних курсів церковного співу була викликана значним поширенням в кінці XIX — на початку XX століття різноманітних церковно-співочих хорів, які діяли як при церквах, так і церковних школах Чернігівщини. У Чернігівській єпархії в цей час нараховувалося близько 300 церковно-співочих хорів лише з учнів церковно-парафіяльних шкіл.

Перші педагогічні курси церковного співу було організовано з ініціативи начальника Чернігівської губернії Є.Андрієвського у 1897 р. Слухачами курсів стали диякони, псаломщики, псаломщики-учителі, учителі церковно-парафіяльних шкіл (120 осіб), які представляли усі повіти губернії. Музичним керівником педагогічних курсів церковного співу було запрошено відомого в Росії музичного педагога кінця XIX ст. О.Карасьова, автора підручників з питань музичного виховання, таких, як "Учебник пения", "Детское пение", "Музыкальная хрестоматия в 2-х частях" та інших. Спеціально для проведення Чернігівських курсів О.Карасьовим було розроблено навчальну програму, яка складалася з теоретичного і практичного курсів. У дисертації розкривається її зміст, принципи, а також дається оцінка її педагогічної ефективності. Особливу увагу приділив О.Карасьов практичній роботі з хором. З цією метою було утворено хоровий колектив, до якого ввійшли слухачі курсів, а також спеціальну церковно-парафіяльну школу, яка нараховувала 20 дітей з учнів Воскресенської і Єлицько-Іллінської церковно-парафіяльних шкіл м. Чернігова. У дисертації докладно проаналізовано педагогічні і методичні підходи О.Карасьова до проблем раннього музичного виховання та початкової музичної освіти.

За період з 1897 по 1902 рр. на курсах навчалося близько 500 слухачів різного рівня музичної підготовки. З ними працювали С.Булгаков, П.Добровольський, Г.Зосимович, які впроваджували різні форми інтенсивної музичної перепідготовки і своїм досвідом збагачували музично-педагогічну практику кінця XIX — початку XX ст.

Логічним продовженням розвитку хорової культури регіону стала організація церковно-співацьких благодійницьких товариств. У дослідженні докладно проаналізовано діяльність Борзнянського і Чернігівського церковних товариств, їх статутні принципи, концертно-хорову діяльність.

У заключному підрозділі третього розділу "Становлення музикознавства і музичної критики" зроблено систематизацію музично-критичних матеріалів чернігівських авторів XIX ст. Вони діляться умовно на три групи. До

першої віднесено статті, присвячені видатним діячам музичної культури, які своїм походженням пов'язані з Чернігівщиною. Автором зроблено аналітичний огляд праць Ф.Китченка "Гавриил Андреевич Рачинский, знаменитый скрипач" і П.Добровольського "Дмитрий Степанович Бортнянский".

Друковані матеріали другої групи розкривають різні теоретичні і прикладні аспекти виконавської культури, історії церковного співу, музичного театру. У дослідженні проаналізовано монографію Б.Грінченка "Народные спектакли", статті Е.Заханевич "Несколько слов о концерте Шиффа", Н.Яснопольського "Хоры на Черниговщине", статтю-коментар М.Коцюбинського "Организация общественных развлечений".

Третю групу музично-критичних матеріалів становлять різноманітні короткі повідомлення, які висвітлюють різні аспекти театрально-музичної та концертної діяльності.

Враховуючи досліджений матеріал щодо музичного життя на Чернігівщині у XVIII — XIX ст. і підсумовуючи результати проведеної аналітичної роботи, можна зробити такі висновки:

— різноманітність і багатогранність змісту і форм музичного життя у всіх відгалуженнях його структури (музичні цехи, набори музикантів до Придворної співацької капели, існування музичних колективів при панських маєтках), художньо-естетичних підходів у формуванні репертуару домашнього музикування та концертно-виконавської діяльності, організаційно-творчі засади роботи громадських об'єднань культурно-мистецького спрямування, розгортання музичного виховання на основі новітньої музичної педагогіки, масове поширення хорового мистецтва, зародження музикознавства, музичної критики та ін. стали об'єктивним явищем і реальністю культурно-мистецького розвитку Чернігівщини у XVIII — XIX ст;

— структура музичного життя сформувалася на основі закономірного зв'язку та спадковості різних видів музичної діяльності і стала унікальним явищем зі своєю специфікою внутрішнього розвитку і глибоким естетичним змістом. Воно вирішально впливало не тільки на художнє виховання населення регіону, але в значній мірі і на всю вітчизняну музичну культуру зазначеного періоду;

— завдяки об'єднаним зусиллям музично-просвітницьких сил сформувалась система цілеспрямованих дій щодо естетичного виховання населення регіону на основі високо-художнього музичного репертуару з різноманітністю музичних творів та засобами музичної виразності, національною спрямованістю, жанрово-тематичним плюралізмом та ін.;

— провідну роль у здійсненні музичного життя регіону відігравали музичні кадри (музиканти різних спеціальностей: співаки, інструменталісти, диригенти, музикознавці, музичні педагоги), діяльність яких базувалася на різних видах музично-просвітницької, педагогічної та художньо-творчої праці;

— важливою особливістю музичного життя цього періоду була його певна зорієнтованість на розвиток власних творчих сил, на утворення різноманітних музичних колективів, на формування музичного середовища, яке в цілому відповідало потребам тогочасного суспільства;

— набутий досвід музично-виховної та просвітницької діяльності у XVIII — XIX ст. дає змогу з позицій сьогодення оцінити її кращі традиції і повніше впроваджувати багатство цієї спадщини в сучасну практику музично-естетичного виховання населення;

— музичне життя на Чернігівщині XVIII — XIX століть відбиває регіональний аспект адаптації мистецької культурно-просвітницької діяльності в Україні.

Висновки підтверджують обгрунтованість висунутих дослідницьких завдань і дозволяють стверджувати, що музичне життя на Чернігівщині у XVIII — XIX ст. є важливим надбанням, вагомою часткою духовної спадщини українського народу.

Основні положення дисертації викладено автором у таких публікаціях:

1. Васюта О.П. Музичне життя на Чернігівщині у XVIII — XIX ст. (Історико-культурологічне дослідження). — Чернігів: Вид. Деснянська правда, 1997. — 212 с.

2. Набори співаків з Чернігово-Сіверщини до Придворної співацької капели у XVIII — першій половині XIX ст. // Сіверянський літопис. — 1995. — № 3. — С. 63-72.

3. "Наталка-Полтавка" у постановці аматорського гуртку "Товариство кохаючих рідну мову" // "Сіверянський літопис". — 1997. — № 1-2. — С. 126-130.

4. Западноевропейская музыка в домашнем музыцировании Чернигова середины XIX столетия // Музыка Западной Европы XVII — XIX веков / Сборник научных трудов. — Сумы, 1994. — С. 107 — 111. — 112 с.

5. Особливості культурно-просвітницької роботи на Чернігівщині в сучасних умовах // Культурно-просвітницька діяльність в сучасних умовах, тези наукової конференції викладачів та аспірантів культурологічного факультету. — К.: Вид. КДІК, 1994. — С. 58 — 60.

6. До питання культурного розвитку Чернігівщини на початку другої половини XIX століття (Окремі аспекти музичного життя) // Питання культурології. Міжвідомчий збірник № 13. Частина II. — К.: Вид. КДІК, 1994. — С. 27 — 33. — 172 с.

7. Остап Вересай — велика спадщина кобзарства України // Тези до науково-практичної конференції "Українське кобзарство в музичному світі: традиції і сучасність". — К., 1997. — С. 8-9.

8. Національно-культурний рух у Чернігові у другій половині XIX — на початку XX ст. // Інформаційний бюлетень комітету науки і культури для зв'язків з українцями за кордоном при Академії наук України. — К., 1992. — № 2.— С. 77.

9. Культурно-громадський рух на Чернігівщині в другій половині XIX ст. (1850 р.) // Науково-практична конференція "Культура України і слов'янський світ" / Тези доповідей і повідомлень. — Частина II. — К., 1992. — С. 116-118.

10. Теоретико-практичні аспекти дозвіллєвої діяльності в статті-коментарі Михайла Коцюбинського "Организация общественных развлечений" // Наукові записки (випуск перший). — Чернігів, 1996. — С. 88-93.

11. Культурно-громадський рух на Чернігівщині в другій половині XIX — на початку XX століття // Просвіта-92. Громадсько-політичний та літературно-мистецький щорічник. – Чернігів, 1992. — С. 111-114.

12. Музичні колективи при панських маєтках на Чернігівщині // Літературний Чернігів. —1997. — № 10. — С. 93-104.

АНОТАЦІЯ

Васюта Олег Павлович. Музичне життя Чернігівщини XVIII — XIX століть. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства з спеціальності 17.00.01 — теорія та історія культури. Київський державний університет культури і мистецтв, м. Київ, 1998 р.

В дисертації досліджується музичне життя Чернігівщини XVIII — XIX століть. Визначено історичні, громадсько-політичні, соціальні та художньо-творчі передумови організації в регіоні різних форм музичної діяльності. В цілому на основі нових наукових даних формується більш повне уявлення про місце і роль Чернігівщини в розвитку музичної культури України.

Ключові слова: Чернігівщина, музична діяльність, музика, освіта, церковна музика, репертуар, музична критика.

АННОТАЦИЯ

Васюта Олег Павлович. Музыкальная жизнь Черниговщины XVIII — XIX столетий. — Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.01 — теория и история культуры. Киевский государственный университет культуры и искусств, г.Киев, 1998 г.

В диссертациии иследуется музыкальная жизнь Черниговщины XVIII — XIX столетий. Определены исторические, общественно-политические, социальные и художественно-творческие предпосылки организации в регионе различных форм музыкальной деятельности. В целом, на основе новых научных данных формируется более полное представление о месте и роли Черниговщины в развитии музыкальной культуры Украины.

Ключевые слова: Черниговщина, музыкальная деятельность, музыка, просвещение, церковная музыка, репертуар, музыкальная критика.

ANNOTATION

Vasyuta Oleg Pavlovich. Chernigiv region's musical life in XVIII — XIX centuries. — Manuscript.

The thesis of the achievement for the candidate degree in art 17.00.01 — Theory and History of Culture. Kyiv State University of Culture and Art, Kyiv, 1998.

Musical life of Chernigiv region in XVIII — XIX centuries are being examined in thesis. It is outlined historical, public and political, social, artistic and creative pre-conditions for organisation of different forms of musical activity in our regions. In a whole the comlete idea Chernigiv region's place and role in the development of musical culture in Ukraine are being formed on the base of new scientific researches.

Key words: Chernigiv regions, music, education, church music, repertoire, musical critisism.

Надруковано в друкарні Інституту підвищення
кваліфікації працівників культури
Зам. 11 . Тираж 100. Ум.др.арк. 1.
252601, Київ, вул.Січневого повстання,21, корп.15